

АГРЕСИВНА ПОВЕДІНКА: ОЦІНКА ВИЯВУ ВЕРБАЛЬНОГО ТА НЕВЕРБАЛЬНОГО СПІЛКУВАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ (НА МАТЕРІАЛІ ПОЛІСЬКОЇ КОМПАРАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ)

*У статті розкриваються особливості функціонування порівняльних фразеологізмів на ознаку мовної та поведінкової моделі індивіда. **Ключові слова:** фразеологізм, компаративема, семантика, конотація, модель, модуль, суб'єкт порівняння, об'єкт порівняння.*

*В статье раскрываются особенности функционирования сравнительных фразеологизмов со значением агрессивной речевой и поведенческой модели индивида. **Ключевые слова:** фразеологизм, компаративема, семантика, коннотация, модель, модуль, субъект сравнения, объект сравнения.*

*The article deals with function peculiarities of comparative idioms with the meaning of aggressive speech and conduct individual models. **Key words:** phraseological unit (idiom), comparative unit, semantics, connotation, model, modulus, comparison subject, comparison object.*

Сучасне українське суспільство характеризується нетерпимістю, абсолютною догматикою стосовно власних уподобань, несприйняттям будь-якої критики зовні. Така нетолерантність виявляється на усіх щаблях державного, громадського та особистого життя; вона вибухає на вулиці та кухні, у класи та аудиторії, на шпальти газет та зали Верховної Ради... Безумовно, причин агресивної поведінки є надто багато – низька загальна культура, політична і економічна нестабільність, відчуття власної зайвності у сучасному житті, відсутність перспектив тощо.

Народною мораллю однозначно негативно сприймалися будь-які вияви ворожості, неприязні у людському середовищі (*пальця в рот не клади – відкусить з рукою; кидати півня у хату*). Фразеологізми визначають агресивну поведінку як неадекватну, невластиву особі, що перебуває у нормальному душевному та фізичному стані, тому люди з агресивним складом характеру порівнювалися із тваринами (*собака, кіт*), демонічними істотами (*чорт, відьма*), гострими та /або колючими предметами (*шило, ніж*), природними стихіями (*дощ, вітер, хмара*). В українському, і зокрема поліському, фольклорі збереглися сотні паремій, що характеризують цю негативну якість [1: 33-45].

Аналізуючи фразеологізми з порівняльним компонентом (далі – ФПК) на ознаку 'злий', 'ворожий', 'неврівноважений', чітко бачимо вербальний (тобто мовний) аспект впливу на рецепієнта та невербальний (опосередковано через погляд, поведінку чи фізичне насилля).

Словесне втручання у світ іншої людини є найбільш значущим, а відтак – найбільш згубним, руйнівним. На ознаку сварливої мови народний словник пропонує такі модулі у структурі ФПК: дієслова (*бурчить, верещить, гризе, визвірився, вилаяв, випаскудив, вихопився, вищирив, в'ївся, гавкає, гарчить, дується, жалить, зашумів, кипить, рипить, розчепірів(ся), сичить, спалахнув, тріщить*); прикметники (*вередливий, вредний, гіркий, гострий, грізний, кислий, завзятий, зубатий, колючий, кусючий, надутий, ядучий* тощо).

Фразеологічний світ поліщука на ознаку 'сварливості', 'словесного невдоволення' містить понад чотириста компаративних фразем, які досить умовно можна розділити на дві групи:

1) фразеологічні одиниці, в яких порівняльна частина виражена одним словом, тобто об'єкт порівняння не потребує пояснення і навіть сам по собі (без модульного компонента) є зрозумілим, стабільно відтворюваним і уже метафорично трансформованим у фольклорний образ: *як зміїне (гадюче, осине) жало; як змія (оса, шершень); як собака (вовк, сова, сич); як грім; як хмара; як кип'яток; як відьма;*

2) друга група вражає семантичною і структурною різноманітністю в порівняльній частині, оскільки тут обов'язково присутня мотиваційна основа стосовно кожного персонажа: *злий як зінське (земське) щеня* (вважали, що *зінські (земські) цуценята* – невеличкі звірята-сліпці – народжувалися від жінки за її великі гріхи; вони дуже злі і навіть отруйні. Вірили, що той, кого вкусив сліпець, неминуче загине [2: 344]); *різкий як ружинське пиво* (у Житомирській області є Ружинський пивоварний завод, де варять неякісний напій); *точить як шашіль дерево; надувся як шкіра на огні; скрипить як рипиця у ціпові.*

Загалом фразеологізми, що характеризують злу, ворожу натуру, вражають багатовекторністю щодо вибору об'єкта порівняння. Насамперед – це назви самих **осіб**, які групуються за кількома ознаками:

родичі: *тепле слово як у мачухи серце; добра як її чорнорота мама; сердита як свекруха з чорним піднебінням;*

сусіди, односельці: *розійшовся як баба на базарі (як Омелько в шинку); як у тої цьоці: як не в сраці, то в оці; вищить як Антошка недоріzana;*

вороги: *кляне як баба Денікіна (як жиди гамана); кричить ніби німці в хаті;*

особи за професійною ознакою: *сварливий як бляхар; царі як псарі: жалю не знають – людей за псів мають;*

особи з інтелектуальними або фізичними вадами: *визвірівся як дурень на батька; дереться як голий на акацію;*

міфічні істоти: *гризе як відьма дерево; злий як Змій Горинич; нагнівалася як пазя; біситься як чорт з перепою; скрипить зубами як чорт копитами;*

частини тіла: *зморщився як коров'яча морда (як у старої баби піська);*

хвороби: *лихий як чума болотна (як бендерська чума); людина як жога; бурчить як гіла; шипить як перекись у вавці; різкий як пронос; поговорили як Настя із сракою; запінився як скажений; кривиться наче зуби болять.*

Наступна група – це **зоофраземи**, тобто об'єктом порівняння стали тварини, різноманітні за розміром, поведінкою, функціональною значущістю. Професор-славист В.Мокієнко підкреслював, що «образів із тваринного світу зафіксовано у фразеології чи не найбільше. Це ще одне свідчення того, що фразеологія – історичне дзеркало життя суспільства... Тварина була для людей не лише джерелом харчування та одягу, але й мірилом багатьох людських якостей фізичних і моральних» [3: 95-96]. Найбільша за обсягом група ФПК – це порівняння злої, сварливої людини із собакою, оскільки номінація собаки несе в собі негативні асоціації та емоції; переважання конотативно забарвлених фразем із цим компонентом свідчить про уважне спостереження за життям і поведінкою собаки. Цю тезу підтверджує і думка К.Голумянца: «На основі уявлень: собака – зла, хижа, дурна людина; хижак, негідник, нікчемна людина; собаче життя – важке, погане життя» [4: 114]. Причина негативного сприйняття образу собаки полягає у нашаруванні міфічних уявлень про нього на реальні риси характеру та життя тварини, оскільки вважали, що собака зліплений дияволом із глини, і до того ж собаку називали «перевертнем дитини» [2: 328]: *гавкає як собака на прив'язі (як щеня з-під воріт); гризуться як собаки за кістку; шкіриться як сучка на палицю; сваряться як сім сук на прив'язі.*

Об'єктами порівняння на ознаку сварливості, щоправда, у значно меншому обсязі стали й інші представники свійської фауни (кіт, свиня, коза, кобила, корова, курка, гуска): *надувся мов кіт до собаки; кричить як мартівський кіт (як кіт у мішку); вибрав як свиня гарбузу; верещить як свиня в тину; гризе як свиня двері; риє як свиня моркву; скаче як дурна коза; верещить мов коза недорізана; цибає як козел; мужичок з кулачок, а зла як у козла; скрегече як кобила копитами; кричить як Ліндерська корова; кидається як бик на червоне; кидається як гусак на червоне; миряться як гуска із свинею; розходилася як квочка на яйцях (як квочка перед бурею); кричить як півень на ганку.*

Особливості поведінки окремих представників лісової фауни (вовка, зайця, жаби, плазунів) також використано на ознаку сварливої мови: *поговорили як вовк із собакою; лагідний як сто голодних вовків; такі в лихого розмови як у вовка молитви; лихий в громаді як вовк у кошарі (в отарі); гризе як заєць сиру капусту; балакає як гад сичить; жалить словом як змія жалом; сварливий як змія стоголова; сичить як уж на яйцях; роззявив губу як жаба на гусеня; розпалився як жаба до каченяти; скаче як жаба на двадцять п'ятий будяк.*

Безумовно, оцінним еталоном невдоволеної мови стали й окремі види комах (муха, оса, комар, міль, овід): *брикатий як муха в Спасівку; зла жінка як осіння муха; кусючий як муха в Петрівку; скаже як муха укусить; вихопився як шершень із дупла; лютий як мокрий шершень; лізе в очі як оса; роздратований як у дуплі осі; шумить як оса в банці; як оса mezi очі летить; гризе як міль шубу; розходився як крива блоха на прив'язі; набридає як дзиз; злий як тарган за плитою; скаже як комар укусить.*

Із сварливою поведінкою асоціюється спосіб життя і харчування деяких птахів: *розчепірів рота як шпак сідницю; відкрив рота як шпак сраку; довбе як дятел (сорока) кістку; зовиця як синиця – усе хвостом крутить; сказився як сова в глуху ніч; налетів як яструб на горлівку; кричить як ворона над курчам.*

Надзвичайно продуктивною є модель, в якій об'єктом порівняння виступає **природне явище, стихія** (вітер, дощ, грім, гроза, вода, часовий проміжок):

вищить як у полі дальній вітер шумить; крутить як вихор по дорозі; налетів як вихор на село; розходився як у бурю млин; жонка бі злива; набурмосився як небо на дощ; налетів як грім на дерево; слова як громи небесні; кипить як окріп у казані; зашумів як окріп у горщику; скривився як середа на п'ятницю.

У фраземах також метафорично переосмислюються смакові якості різноманітних **приправ** (сіль, гірчиця, хрін, оцет, цибуля): *добрий як сіль в очі; солодкий як дрібка солі; добрий як гірчиця з медом; вередливий як горунка; гострий як хрін з перцем; злий як скажений хрін; хороший як хрін з редькою; з тобою говорити як уксусу напитись; добрий як мед з уксусом; добрий як цибуля після чаю; їсть як цибуля очі.*

Невелика група ФПК – **рослиною** – мотивується кількома ознаками: жалкістю (добра як молода кропива); колючістю (колючий як трина; кусючий як вівсяна січка (як остюки з ячменю); дяк як будяк – хоч трошки, а вколе); скрипучістю (рипить як стара сосна); шумом (шумить як очерет після бурі).

Надзвичайно образними і такими, що не потребують коментарів, є фраземи із семантикою сварливої мови, які мають порівняльний компонент – **назву страви**: *мова як маком засмачена і дьогтем полита; дметься як шкураток*

на огні; сичить як сало на сковороді; шкварчить як яєшня на сковороді; різкий як торішній лимонад; розійшовся як гарячий самовар (як жидівський борщ).

Продуктивним будівельним матеріалом для творення ФПК стали назви-характеристики **побутових предметів** і **приладів**, яким властива або гостра, або колюча форма, або ж здатність ударяти: *словом як листом стеле, а ділом як голкою шпигає; гострий як бритва (сокира); гризе як пилка дерево; ділом як шилом шпигає; наскочив як ніж на кістку; прямий як панів батіг; розпустився як циганська пуга; сказав як косою урізав.*

Також неприємна, сварлива мова порівнюється із неякісним **транспортом**: *скрипить як немащений віз (як старі колеса); рипить мов колесо без коломазі чи із скрипучими **дверима**: розходився як двері на завісах; рипить як старі двері; роззявив рота як царські ворота.*

Швацтво і **ткацтво** теж залишило свій слід у фразеології, тому про сварливу людину казали: *в'ївся як рубець в тіло; наквив як мокрим рядном; налетів як чорним сукном наквив; відкрив рота як петельку.*

Досить часто мовці намагаються пояснити сварливу, агресивну поведінку особи впливом на неї зовнішніх форс-мажорних факторів: *кричить як би йому хата горіла (як на пожар, як із лісу вибіг, як на мітингу, мов у землю лягає); гвалтує наче його хтось ріже;*

образою на когось: вищить ніби я йому борщ босими ногами перейшов; верещить наче я в нього у голодовку кусок сала украв;

фізичним насиллям: сварить як по шиї пиляє; сказав як у ніс кольнув (як віхтем по морді); скипів наче хто окропу линув на нього; кричить як за воло вхопили (як із шкури вилазить, немов киші лізуть).

Однак, окремі народні повчання-сентенції акцентують увагу на тому, що сварливих, недоброчливих людей взагалі слід уникати: *наклепник як торба з горіхами: зачепиш – заторохтить; той як вугілля: хоч не спалить, то вимаже.*

У повсякденному житті також широко побутують фраземи, що означають **невербальний вплив** на іншу особу з позицій ворожості, неприязні – це погляд, поведінка та побиття.

В порівняльній частині фразеологізмів, що мають семантику **'вороже дивитися'**[1: 147-150], найчастіше з'являється сюжет про ворогів: *дивиться як буржуй на радянську владу (як піп на комсомольців); хижака і здобич (як вуж на жабу, як шуліка на курча); суперників: дивиться як чорт на біса з-під копи; тварин, що, на думку людини, мають підступну вдачу: виглядає як змія з-за пазухи; дивиться басом як пес часом; сидить як гад кущовий; істот, котрі мають фізичні вади: дивиться як беззубий кіт на сало; наслідок певної дії:*

дивиться ніби я йому п'ять копійок винен (як я йому рубля трояками винен); має вигляд як кислиць об'ївся (як шурупи вкручує, як вогнем пече).

У народній фразеології значна кількість фразеологізмів містить інформацію про повсякчасну неприязну поведінку особи, **агресивний спосіб життя** [1:49]. Таким ФПК властива особлива розгорнутість та метафоричність: *живуть дружно як кіт із собакою – один у двері, другий у вікно*. Іноді подібні фраземи мають нелогічну, на перший погляд, мотивацію, яка у подальшому контексті пояснюється: *ми з жінкою живемо як голуб з голубкою [– то вона вилітає, то я]*. Проте, найчастіше у порівняльній частині протиставляється спосіб життя несумісних істот, явищ: *живуть як вода з вогнем (як яструб з курчам); суперників: живуть як два ведмеді в одній барлозі; міфологічних осіб, що мають неврівноважений характер: живуть як чорт із чортицею; каламутить світом як дідько болотом; нагнівалася як пазя*.

Неадекватна поведінка може бути результатом якоїсь неприємності, незручності: *казиться як перед шибеницею (як шлея під хвіст попала, як прив'язаний, ніби кропом обпарили); надувся як на блохи (як на вітер)*.

Переглядаючи фразеологічні записи, помічаємо, що «гнівливу поведінку» мають харчові продукти, яким властива пухка форма: *надувся як гречаний пиріг (як пампук, як тісто в картоплі, як тісто в кориті); мокре взуття: надувся як пантик; окремі дефекти шкіри: надувся як шкіра на вогні (як пухир, як прищ)*.

Проте найчастіше невдоволення через різні причини демонструють представники тваринного світу. На негоду ображаються птахи: *надувся як ворона на дощ (як кулик на вітер, як сич на мороз, як сова на погоду); сказився як сова в глуху ніч); свійська птиця: надувся як індик на дощ (як квочка в дощ); обкапурилася як курка мокра*.

Іноді при поєднанні суб'єктної та об'єктної частин порівняння набуває незрозумілої мотивації: *надувся як півтора нещастя; надувся як хрін на блохи; надувся як горобець на просо*.

Агресивна поведінка активно порівнюється з атмосферними негараздами: *набурмосився як небо на дощ; нахмурився як небо перед грозою; надувся як на вітер; темний наче у хмару ввійшов; крутить як вихор по дорозі; насупився як чорна хмара; насувається як чорна хмара на сонце; суворий як зима; стойкий як лютий мороз; суне як ніч; як ніч ненасна; упав як сутун на голову*.

Окрему, досить невелику, проте вагому за експресією і впливом на об'єкт, групу складають ФПК, що характеризують **рукопашні стосунки** (бійка, стусани). Такі фраземи свідчать про недружні контакти між людьми (родичами, сусідами, приятелями) і про нецивілізований шлях вирішення стосунків.

Модульна складова таких фразеологізмів представлена здебільшого дієсловами з агресивною семантикою: *б'є, викинув, витрусив, влетіло, вхопив, гамселить, ганяє, жене, давить, душить, збив, здер, зчепилися, матлошить, налетів, побив, подерлися, порвав, роздавив, товчуть, човпуть, чубляться.*

За вектором впливу між суб'єктом та об'єктом усі ФПК поділяються на три групи: 1. 'когось побити': *човпуть як дурного; розігрів як коваль леміш у горні; бере як вола за роги;* 2. 'з кимось побитися': *чубляться як півні (як зведенюки); подерлися як пес з котом; товчуться як коти в мішку;* 3. 'когось зневажати': *шанують як старого деркача; честь як на собаці лико.*

Аналізуючи порівняльну частину фразеологізмів на ознаку ворожого ставлення, можна помітити, що об'єктами порівняння стали персонажі міфологічного епосу: *б'ють як жидівського гамана; б'є як чорт чортицю; величають як чорта на вилах; напав як чорт на попа; товче як чорт гамана;* представники окремих націй: *лупить як циган циганку;* атмосферні явища та природні стихії: *вхопив як грім душу; колотить як грім черешнею; побив як град капусту; трусонув як гроза дубом; давить як мороз бабу; накинувся як вогонь на суху соломку.*

Проте найчастіше агресивною поведінкою мовці наділяють тварин-хижаків (ведмедя, вовка, лисицю, ката, собаку): *увірвався як ведмідь на пасіку; душить як вовк кобилу; накинувся як вовк на здобич; кинувся як вовк на лоша; перейняли як вовки ягня; тихий як вовк у кошарі; тихий як лисиця в курнику; дружить як кіт із собакою; подерлися як пес із котом; мене як кіт сало; не миряться як коти над рибою (над салом); товчуться як коти в мішку; розкошує як собака в кошарі; порвав як тузік шапку (газету).*

Агресію виявляють також фразеологічні хижі птахи: *гамселить як рябець курку; кинувся як кажан на здобич (як орел на качку); налетів мов кобець на курча (як шулим); не спускає очей наче сокіл із здобичі; хапає як бусел жабу;* свійська птиця: *роздерли як качки жабу; б'ються як півні; забіякуватий як півень; задержуватий як петух; зчепилися як молоденькі півники; матлошить як півень курку;* плазуни: *зудить як вуж жабу; смокче як уж жабу;* комахи: *накинувся як павук на муху; ссе кров як павук з мухи;* побутовий та кухонний інвентар: *жалує як рубель качалку; накинувся як товкач на картоплю; товче як макогін макітру;* хвороби: *іде як чума; мене як гостець бабу.*

Варто окремо виділити групу фразем, де в порівняльній частині вказується об'єкт-«жертва» тактильного впливу. Здебільшого, це об'єкти, що мають вади інтелектуального (дурний, шкодливий, непродуктивний) чи фізичного (гнилий, старий, брудний, дірявий, рудий, обдертий, хворий) характеру. Найчастіше

впливу зазнають міфологічні персонажі: *б'ють як чорти гамана; величають як чорта на вилах; тварини (собака, кіт, коза, білка): вигнав як паршиву собаку (як шолудивого пса); гонять як собаку з хрестин; попало як куцоному на перелазі; честь як на собаці лико; шаную як собаку рудую; ганяють як солоного кота; жаліє як кота під лавку; повели як козу на ярмарок; обідрав як сидорову козу; б'ють як гаманову козу (спостерігаємо явище контамінації: б'ють як [сидорову] козу + б'ють як гамана); обдер як білочку; обголив як білку; комахи: роздавив як блощицю (як вошу, як жука-кузьку); давить як муху; сільськогосподарські роботи: *голови котилися як капуста з качанів; збити як чорне яблуко; витрусив як грушу з мішка; гамселить як копу мокрого жита; взуття: викинув як стоптані черевики; побутові предмети: зробити чорного як камору; побили як старе відро; шанують як старого деркача.**

До слова, інформанти стверджують, що мовні засоби впливу (сварка, крик) властиві переважно жінкам (у контексті – це дружини, свекрухи, тещі, колежанки, сусідки, суперниці), а от більш радикальні засоби вирішення суперечок (бійка, стусани) характерні для чоловіків.

На противагу семантичній групі фразеологізмів, що означають агресивну мовну і тактильну поведінку особи, зовсім нечисленною є група ФПК, що характеризують **лагідну, доброзичливу поведінку**. Найчастіше добросердна, спокійна людина порівнюється з нормативними ознаками природних об'єктів (*лагідний як сонячні промені*), смачною їжею (*добрий як із медом*), спокійною поведінкою дитинчат невеликих тварин (*дитя як котеняточко*). Широко вживані фразеологізми, в яких порівняльна частина – це ознаки привітності, лагідності самої людини, переважно матері чи дитини: *добра як мати рідна (як мамин погляд); мирне як дитя у сповитку; мій зять як чужих п'ять*.

До фразем із значенням 'лагідний', що мають предметом порівняння властивості тварин, птахів, риб, іноді додається відтінок безпорадності і навіть розгубленості: *безпомічне як теля; як теля нерикане; спокійний як поросятко у мішку; лащиться як собака (як цуценя, як щеня, як теля до матері); лепська як кицька; жонка як кошка лащиться; дитя як ховрашок (як куреня, як риба)*.

Позитивні ознаки природних явищ теж стали об'єктом порівняння стосовно доброти, врівноваженості: *добрий як земля; ласкавий як мати-земля (як весняне сонце); тихий як тепле літо (як вода у колодязі, як трава); спокійний наче погожий день; ясний як божий день; чоловік як святий вечір; у неї стільки ласки як на тихім ставку ряски*. Прикметно, що доброта і привітність співвідносяться з позитивними денотатами навколишньої дійсності (земля, вода, сонце, день, свята).

Поява численних порівнянь типу *добрий як хліб м'який (як пиріг із сиром, як булка з медом)*; *простий як хліб* зумовлена тим, що хліб супроводжує життя людини багато тисячоліть; він завжди шанований і бажаний на столі, смачний і ніколи не набридає.

Таким чином, ми розглянули тематичні групи порівняльних фразеологізмів, що характеризують активне сприйняття навколишніх реалій; це сприйняття виявляється через яскраві негативні чи позитивні емоції, мову, поведінкову модель. Однак, є ще одна семантична група фразем, яка відображає ставлення особи до навколишнього світу – це ФПК, що характеризують абсолютну **байдужість** у стосунках з людьми, суспільством.

Свого часу американський поет Р. Еберхардт зауважив: «Не бійся ворогів – у гіршому випадку вони можуть тебе убити; не бійся друзів – у гіршому випадку вони можуть тебе зрадити. Бійся байдужих – вони не вбивають і не зраджують. Проте лише з їх мовчазної згоди існують на землі зрада і вбивство» [5: 452]. Цей філософський пасаж цілком підтверджується фразеологічними прикладами, які піддають осуду таку людську ваду як байдужість. Причин байдужої поведінки чимало, проте у фразеологізмах це здебільшого:

а) абсурдна, нереальна загроза: *боїться як вовк кози (як вовк курей, як гора вітру, як кіт миші, як миша соломи, як риба води, як слон мухи, як циган блохи)*;

б) минула загроза: *боїться як торішнього снігу; турбує як минулорічний сніг*;

в) мінімальна загроза: *нагнав страху як беззубий собака; забив як ведмедя жолудь; ударив як свиню жолудь (як муха крилом зачепила)*;

г) поведінкова модель: *вірна як зозуля; добрий як зозуля своїм дітям; засоромився як вовк; почервонів як чорний собака; надія як на кума Матвія*;

ґ) байдужість у результаті смерті: *гарячий як покійник (як у мертвого задниця); допекло як мертвому припарки; дурного навчати що мертвого лікувати; спокійний як пульс покійника; тримає як мертвий рукою; допоможе як мертвому кадило (припарки)*;

д) нездатність належно приготувати страву: *гарячий як жидівський борщ у п'ятницю (як жидівський борщ під лавкою, як циганський борщ, як свекрушин борщ); милий як сочевиця на Великдень*;

е) результат похилого віку: *скупає як стара кобила за своєю матір'ю; заскучав як старий віл за мамою; переживає як старий кіт за мамою*;

є) небажання: *скупає як віл за обухом; заскучав як срака за віхтем*;

ж) ненадійність: *підіпрешся як гнилим пеньком (як гнилою тріскою, як зломаним києм, як соломиною, як суховилами у воду); обопрешся як зламанною*

палкою об лід (як об гразь руками, як об лід руками, як палкою об воду, як рукою об лід, як соломиною об лід);

з) нерозуміння ситуації: *журиється як кобиляча голова, коли віз перевернула; стида як в тої кобили, що воза побила; як попереду танцювати;*

и) відсутність реальної допомоги: *як бідному рукопожаття; розуміє як ситий голодного;*

і) невідповідність: *догоджає як заєць кобилі;*

ї) фізичні вади: *дивиться як чужими очима; іде як не бачить;*

й) відсутність наслідків: *балакає як горохом об стіну б'є; дошкулив як по печі кожухом; говорити як воду товкти (як горохом об ступінь, як об стіну сипле); допекло як горохом об стіну; як києм по болоті; пристало як батогом по воді; сказав як риба об лід;*

к) несприйняття об'єктом інформації: *говорити як до стовпа (як до пня, як із кобилою в болоті); налякав як їжака голим задом;*

л) некерованість природних стихій: *говорить наче пустий вітер; кинув слово як на вітер; спокійний як дим; надійний як річка у березні;*

м) твердість предмета: *серце як камінь; черствий як сухар; спокійний як стіл;*

н) відсутність якості: *утіха як з дірявого міха.*

Характеристика тематичних груп порівняльних фразеологізмів на ознаку агресивної та доброзичливої поведінки, а також групи фразем із значенням індиферентності дозволяє зробити певні **висновки**.

1. Фразеологізмів на ознаку негативного ставлення до людей і навколишнього світу значно більше, ніж тих, що характеризують позитивне сприйняття довкілля (приблизна пропорція 14 : 1).

2. Об'єктами, що характеризують невдоволену мову, ворожу поведінку особи, стають реалії, котрі повсякчас оточують мовця: свійські тварини і птиця, дикі звірі і птахи, плазуни і комахи, самі люди і побутові предмети, природні стихії та хвороби. Це свідчить про неабияку спостережливість наших предків щодо зовнішності, властивостей, поведінки вибраних об'єктів для порівняння.

3. У багатьох фраземах спостерігаємо перехід об'єкта із розряду «агресора» до розряду «жертви»: *біситься як чорт з перепоя – величають як чорта на вилах; гарчить як скажена собака – лащить як собака – вигнав як блохасту собаку; пекучий як мухи в Спасівку – придушити як муху; сичить як гад у кущах – придушити як гадину.* Ймовірно, що таким чином автори фразеологізмів хотіли підкреслити тимчасовість домінантного становища особи і вказати на можливість переходу за певних умов до іншої якості.

4. Агресивна та доброзичлива поведінка, з погляду філософії, є невід'ємними складовими розвитку людського суспільства, вони доповнюють і пояснюють одна одну, адже без протиставлення неможливо збагнути поведінку індивіда.
5. В усіх без винятку фразеологізмах осуджується і висміюється нетолерантна поведінка одних осіб стосовно інших. Народна мудрість через фразеологічні сентенції підкреслює необхідність і важливість мирного співіснування, дотримання принципів взаємодопомоги і підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доброльожа Г. Красне слово – як золотий ключ. Постійні народні порівняння в говірках Середнього Полісся та суміжних територій. – Житомир: Волинь, 2003. – 160 с.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.
3. Мокиєнко В. В глибоких поговорки: Рассказы о происхождении крылатых слов и образных выражений. – СПб.: Паритет, 1999. – 220 с.
4. Голумянц К. Образное употребление названий животных в сравнениях и метафорах // Вопросы фразеологии, IV. – Самарканд, 1971. – С. 109-119.
5. Борохов Э. Энциклопедия афоризмов (Мысль в слове). – М.: ООО Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 715 с.

Словник незрозумілих слів

гаман – солом'яне опудало, яке під час свята Пурим б'ють євреї
горлівка (діал.) – птах горлиця
гостець (діал.) – хвороба ревматизм
горунка (діал.) – гірчиця польова, ріпак
гіла (діал.) – хвороба грижа
деркач – обшарпаний віник
дзиз – овід
жога (діал.) – хвороба печія
зведенюк (діал.) – нерідні брати
зовиця (діал.) – сестра чоловіка
камора (діал.) – покривка для автомобіля чи велосипеда
кий – частина тонкого стовбура або товстої гілки без листя
кобець – птах кібець
курень (діал.) – курча
нериканий (діал.) – молочне теля
пазя – відьма
пантик (діал.) – туфель
рипиця – шкіряний ремінь, яким з'єднували деталі ціпа
сочевіця – рослина родини бобових
сутун (діал.) – сутінки, вечір
суховила (діал.) – роздвоєна гілка

трина (діал.) – тирса

шиголє (діал.) — голки сосни чи ялини

шулим (діал.) – хижий птах коршак